

G'ALLA ZARARKUNANDALARI VA ULARGA QARSHI KURASH CHORALARI

Alimardonov Shuxrat Raxmonovich

Qiziriq agrotexnologiyalar texnikumi o'qituvchisi
shuxratalimardonov960@gmail.com

Nurullaev Azamxon Komiljon o'g'li

Tuproqshunoslik va agrokimyo
ilmiy tadqiqot instituti izlanuvchi-tadqiqotchisi
nurullayevazamxon@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada insoniyatning eng asosiy oziqa asosi xisoblangan bug'doy(g'alla) o'simligi xaqida so'z boradi. G'alla juda ko'plab turli xil kasalliklar va zararkunandalar bilan jiddiy, ba'zan juda kuchli darajada zararlanadigan o'simliklar qatoriga kiradi. Bugungi kunga kelib Respublikamiz g'allazorlarida 50 turdan ortiq turli tuman zararkunanda hasharotlar g'allaga zarar yetkazotganligi kuzatilgan. Shuningdek maqolada zararli xasvaning biologik xususiyatlari, yashash sharoiti, zarar yetkazishi va unga qarshi kurash choralari xaqida ma'lumotlar keltirilgan bo'lib, shu asosida g'allada tarqalgan xashorotlarga kimyoviy ko'rashish chora-tadbirlari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: g'alla o'simligi, g'alla zararkunandalari, zararli xasva, biologik kurash, kimyoviy kurash.

ABSTRACT

This article talks about the wheat (wheat) plant, which is the most basic food base of mankind. Grain is one of the most severely, sometimes very strongly affected plants with many different diseases and pests. To date, more than 50 species of various pests have been observed in the grain fields of the Republic. The article also provides information on the biological properties of pests, living conditions, damage and control measures, on the basis of which chemical control measures against insects in grain are described.

Keywords: grain crops, grain pests, harmful weeds, biological control, chemical control.

АННОТАЦИЯ

В этой статье рассказывается о пшенице (пшенице), которая является основной пищевой базой человечества. Зерно - одно из наиболее сильно, иногда очень сильно пораженных растений множеством различных болезней и

вредителей. На сегодняшний день на зерновых полях республики отмечено более 50 видов различных вредителей. В статье также представлена информация о биологических свойствах вредителей, условиях жизни, повреждениях и мерах борьбы, на основе которых описаны меры химической борьбы с насекомыми в зерне.

Ключевые слова: зерновые культуры, вредители зерна, вредные сорняки, биологическая борьба, химическая борьба.

KIRISH

Bugungi kunga kelib Respublikamiz g'allazorlarida 50 turdan ortiq zararkunanda hasharotlar g'allaga zarar yetkazishi kuzatilgan. Katta maydonlarga eng ko'p tarqalib, jiddiy zarar yetkazadigan asosiy zararkunandalardan zararli xasva, shira, trips, shilimshiq qurt, shved va gessen pashshalari, vizildoq qo'ng'iz, ola saraton(sikada), poya arrakashi va boshqalar xisoblanib, ayrim yillarda qulay sharoit paydo bo'lganida ommaviy ko'payib, keng maydonlarga tarqaladi hamda sezilarli darajada hosilga zarar yetkazadi.

G'alla zararkunandalar bilan sezilarli, ba'zan kuchli darajada zararlanadigan o'simliklar qatoriga kiradi.

Bug'doy bu zararkunandalar bilan zararlanganda hosildorlik 30-50% kamayishi mumkin. Respublika sharoitida bu asosiy zararkunandalarga qarshi samarali kurashish uchun o'rtacha sutkalik havo harorati 8-10°S daraja bo'lganda maysalarning tuplanish davridan boshlab har haftada zararkunandalarning tarqalishini nazorat qilib borish talab etiladi[1].

2020 yil Respublika miqyosida 1077.6 ming gektar g'alla maydonlaridan 877,7 ming gektar maydon zararli xasva va boshqa zararkunandalar g'alla xosiliga ziyon keltirgan(1-jadval).

1-jadval

2020 yilda g'alla maydonlarida zararkunandalarni tarqalishi

Hududlar	Ekin maydoni, ga	Zararli xasva va boshqa zararkunandalar, ga
Qoraqalpog'iston Respublikasi	53,0	19,0
Andijon	76,2	73,1
Buxoro	60,6	24,8
Jizzax	101,5	101,5

Qashqadaryo	141,0	141,0
Navoiy	38,0	24,8
Namangan	74,0	70,0
Samarqand	101,2	35,9
Surxondaryo	93,0	93,0
Sirdaryo	85,0	85,0
Toshkent	116,1	116,1
Farg'ona	104,7	84,8
Xorazm	33,2	8,8
Jami	1077,6	877,7

Yuqoridagi ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki eng ko'p zarar Jizzax, Qashqadaryo, Surxondaryo, Sirdaryo, Toshkent va Andijon viloyatlariga to'g'ri kelarkan. Nisbattan kam zararlanish esa Xorazm, Samarqand, Buxoro hamda Qoraqalpog'iston Respublikasi hisobiga to'g'ri keladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Zararli xasva bug'doyning tuplanish, nay tortish, boshqoq tortish va pishish fazalarida poya va boshqoq'ini zararlaydi. Zararkunanda ko'proq tog'li va tog'oldi mintaqalarida uchraydi.

Zararli xasva voyaga yetgan holda o'simlik qoldiqlari va barg xazonlari ostida qishlaydi. 2015-2016 yillarda Samarqand viloyatida olib borilgan kuzatuvlar natijasida, g'alla ekiladigan tumanlarda zararli xasva mart-aprel oyining 1-o'n kunligida qishlovdan chiqa boshlagani aniqlandi (2-jadval). Tuxum qo'yish aprel oyining 2-o'n kunligidan may oyining 2- o'n kunligigacha davom etgan. Dastlabki lichinkalar aprel oyining 2-3-o'n kunliklarida paydo bo'lib, iyun oyining o'rtalarigacha lichinkalar uchragan.

Yangi avlodning dastlabki yetuk xasvalari iyun oyining 1 va 2-o'n kunliklarida paydo bo'lib, yetuk xasva iyun oyining 2-o'n kunligidan boshlab qishlovga ko'chishi kuzatilgan. Zararli xasva so'ruvchi hasharot bo'lib mart oyining uchinchi o'n kunligi – aprel oyi davomida g'allazorlar tomon uchib tarqala boshlaydi. Naychalash davrida zararlangan poya boshqoq chiqarmaydi yoki butunlay oq boshqoq (ya'ni puch) bo'lib qoladi. Pishmagan boshqoq zararlanishi natijasida don tarkibidagi oqsil va kleykovina miqdori kamayib ketadi(2-jadval).

Boshqoqdagi 2% donlarning zararli xasva bilan zararlanishi bunday donning un ishlab chiqarish uchun yaroqsiz bo'lib qolishiga olib keladi. Bug'doy hosildorligini

60% gacha kamaytiradi. Zararli xasva zararlagan paykallardan olingan urug'lik donning unib chiqishi 50% gacha kamayadi. Bitta urg'ochi xasva o'rtacha 100-180 hatto 300 tagacha tuxum quyadi va yiliga 1 marta avlod beradi (Xo'jaev, 2015 y.)[2].

Zararli xasva iyul-avgust oylarining oxirida qishlovga ketish uchun tog' yon bag'rilariga hamda adirlklarga uchib boradi (yetuk zoti) hamda shu yerda o'simlik qoldiqlari ostida qishlovga ketadi. Ayrim yillarda zararli xasvaning 30-40 foizi g'alla ekilgan maydonlarning haydalmaydigan uvatlarida qishlab qolishi o'tkazilgan kuzatuvlarda aniqlandi.

2-jadval

Zararli xasvaning fenologik rivojlanishi
Samarqand viloyati 2016 y

Tumanlar	Mart			Aprel'			May			Iyun'		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
	T	T	T	N	N	B	G	SP	MP	TP		
Bulung'ur	(+)	(+)	(+)	(+)	+	+	+					
				+		·	·	·	-	-	-	-
Paxtachi	T	T	N	N	B	G	SP	MP	TP			
	(+)	(+)	(+)	+	+	+						
			+		·	·	·		-	-	-	-
					-	-	-	-	-	+	(+)	(+)
Shartli belgilar:						Bug'doyning rivojlanish bosqichlari:						
(+) – tinim davridagi yetuk zot						T – tuplashi			SP – sut pishishi			
+ – yetuk zotning uchishi						N – naychalash			MP – mum pishishi			
· – tuxum						B – boshqlash			TP – to'liq pishishi			
(1-3) – yosh lichinkalar						G – gullash						

2020 yilda Respublikamiz g'alla maydonlarida zararli xasvani 654,5 ming gektar maydonda xosilning katta qismini yo'qotilishiga sabab bo'ldi.

Kurash choralari. Zararli xasvaga karshi agrotexnik- seleksiya, biologik xamda kimyoviy kurash tizimi tavsiya etiladi.

1. Xasvaga karshi kurashda agrotexnik tadbirlar aloxida o'rin tutadi. Bunga eng avvalo xosil yigilganidan keyin birinchi galda xasva bilan zararlagan dalalarni

shudgorlash kiradi. Zudlik bilan o'tkazilgan bu tadbir natijasida xasva uchun qo'shimcha yem bo'lishi mumkin bo'lgan to'kilgan don va qushimcha oziklanayotgan xasvalar yerga ko'milib nobud bo'ladi. Erta baxorda kuzda ekilgan g'alla ekinlarini mineral o'g'itlar bilan oziqlantirish va suspenziya qo'llash: baxorgi donln ekilarni ekishdan oldin yukori saviyada agrotexnik tadbirlarni o'tkazish - yerga ishlov berish, o'g'itlash, yukori sifatli urug'ni erga muddatlarla ekish xam xasva zararini birmuncha kamaytiradi[3].

2. Chidamli navlar tanlash. Erta pishar navlar ekilganda xasva ularga to'liq rivojlanib ulgurmaydi. Xozirgi davrda xasva zarariga bardosh beradigan xamda zararkunanda rivojlanishi uchun yokimsiz navlar yaratilganki, bularni ekish qo'shnmcha mablag' sarfisiz ekinlarni ximoya kilishni taminlaydi Shunday navlar xam mavjudki, ular xasva so'lagiga ferment ta'siriga uchramaydi va iztirob chekmanli.

3. Kechiktirmay yig'im-terim o'tkazish Bu tadbir shundan iboratki, agarda g'alla yig'amini boshhoqlar sutmum davrida ayrim qilib, yani oldin o'rib, keyin yanchilsa. zararkunanda to'liq oziqlaniga ulgurmaydi va fiziologik zaif bo'lib qshplab kiriladi. Bundan tashqari. ko'pgina xasva lichinkalari mexanik ravishda ezilib o'ladi.

4. Biologik usul. Xasvaga qarshi kurashda tuxumxo'r telenomuslarning ahamiyati kattadir. Shuning uchun bularning rivojlanishi uchun kuzda dala atrofila to'p-to'p poxol koldirib, sharoit yaratilishi kerak. Don ekiladigan xo'jaliklarla biolaboratoriyalar tashkil etib, ularda boshqa kushandalar qatorida telenomusni ham maxsus usul bo'yicha ko'paytirib dalaga chiqarish mumkin[4].

5. Zararkunandalarning zichligi yukori bo'ladigan dalalarni kimyoviy usulda ximoya kilishni rejalashtirib qo'yish lozim. Zararli xasva va bir qator boshqa xasharotlarning asosiy qishlab chiqadigan joyi dala chetidagi uvatlar bulganligi sababli hasharotlar aniqlangan uvatlarda havo harorati 10-12°S dan oshgandan keynn (mart oyining 1-2-nchi un kunligi). g'alla ekilgan paykalning 20-30 m chetiga va uvatlarga. xar ikkala tomonidan kuyidagi birorta dori bilan OVX traktor purkagichini birtaraflama ishlatib yoki motorli ko'p apparati bilan ishlov berish zarur: BI-58 (danadim) 40% em.k. - 1.5 l/ga. fufanon 57% em.k - 1.2-2,0 l/ga. siperfos(nurell-D) 55% em.k, - 0,5 l/ga, desis 2,5% em.k- 0,25 l/ga. karate 5% em.k, -0,15-0,2 l/ga. sumi-alfa 5% emk. - 0,2-0,25 l/ga, sipermetrin 25% em.k. -0,2 l/ga kinmiks 5% em.k - 0.2 l/ga[4].

Yukoridagi dorilarni buldoyzorlarda ishlatilgan muddat bilan dala atrofidagi tutlarning bargini kesib olishgacha bo'lgan vaqt 45-50 kunni tashkil etishi lozim.

XULOSA

Keyinchalik. bug'doy boshqalab, gullab xosilga kirganida xasva ko'payib hosilga xavf tudirsa yukoridda kayd etib o'tilgan insektisidlarni har birini ishlatish mumkin, ammo birinchidan - ushbu dala chetidan tut daraxtlari 400-500 m va undan nari bo'lishi kerak. Ikkinchilan - OBX-28 purkagichn emas. balki shtangali traktor purkagichlari hamda ko'l apparati bo'lishi shart(samolyot yoki del'taplanlarni ishlatish umuman mumkin emas).

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Kimsanboyev X.X., Sulaymonov B.A., Rashidov M.I., Boltaev B.S. "G'o'za zararkunandalariga qarshi biolaboratoriyalarda hasharotlarni ko'paytirish va qo'llash asoslari" - Toshkent. "Talqin", 2007 y.
2. Hamroyev A., Xasanov B., Azimov J., Ochilov R. "Boshqali don, sholi, makkajo'xori ekinlari zararkunanda kasalliklariga va begona o'tlarga qarshi uyg'unlashtirilgan kurash tizimiga oid yon daftarcha" – Toshkent, 1998. 81-b.
3. Xo'jaev Sh.T. "Insektisid, akarisid, biologik faol moddalar va fungisidlarni sinash bo'yicha uslubiy ko'rsatmalar" - Toshkent 2003.-103 b.
4. O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligida ishlatish uchun ruxsat etilgan pestisidlar va agrohimikatlar ro'yxati. – Toshkent, 2013. 336 b.

REFERENCES

1. Kimsanboev X.X., Sulaymonov B.A., Rashidov M.I., Boltaev B.S. "Basics of insect propagation and application in biolaboratories against cotton pests" Tashkent. Talqin, 2007.
2. Hamroev A., Khasanov B., Azimov J., Ochilov R. "Side booklet on a coordinated control system for cereal, rice, and corn crops against pests and weeds" – Tashkent, 1998. 81-p.
3. Khojaev Sh.T. "Guidelines for testing insecticides, acaricides, biologically active substances and fungicides" Tashkent 2003.-103 p.
4. The list of pesticides and agrochemicals allowed for use in agriculture of the Republic of Uzbekistan. –Tashkent, 2013. 336 p.